

ИНТЕГРИРАНЕ НА „ПОПУЛЯРНО ЗНАНИЕ“ В АГРОЕКОЛОГИЧНИ ПРАКТИКИ – ТЕОРЕТИЧНА РЕФЛЕКСИЯ

Здравка Димитрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме: „Агроекология“ е динамично понятие, което в последните десетилетия събира все повече внимание в научните, земеделските и политическите среди. Стремешът на този подход е да предложи холистична и дългосрочна визия за трансформацията на земеделските и хранителните системи. Агроекологията се възприема като възможна алтернатива на индустриалния модел на производство, характеризиращ се с интензивни земеделски системи. В настоящата статия ще се фокусирам върху агроекологията, анализирайки един от основните ѝ елементи – „съвместното създаване и споделяне на знания“, като потенциален благоприятстващ фактор за радикално трансформиране на хранителните системи.

Ключови думи: агроекология, хранителни системи, съвместно създаване и споделяне на знание, participatory action research.

Въведение

Съвременното общество е изправено пред сериозни проблеми от гледна точка на хранителните системи – как да осигури храна на бързо растящото население и да въздейства срещу нарастващите тенденции в световен мащаб за увеличение на гладуващите и недохранените¹, как да осигури опазване на природните ресурси и същевременно – достоен и справедлив живот за фермерите, земеделските работници и потребителите на хранителните продукти. Проблемите с околната среда, здравето и етичните въпроси заемат все по-значимо място сред притесненията на потребителите. Те все повече обръщат внимание на това храната, която потребяват, да е прясна, по-малко преработена и произведена по устойчив начин².

Достъпът до здравословна, питателна и произведена по устойчив модел храна има отношение към въпросите за неравенствата, справедливостта и заетостта, съвместно с екологичната устойчивост. Всеобхватността и взаимозависимостта на тези проблеми изисква прилагането на холистични трансформационни подходи [1]. Успешният преход към устойчиво земеделие и устойчиви хранителни системи би бил възможен чрез прилагането на подходи с дългосрочна

визия, които поставят хората (работещите в земеделския и хранителния сектор и гражданите) в центъра на дебата.

Под „преход“ тук разбирам промяна в системата, която се случва в определен временни период и на определено място и включва промени в политическия, социално-културния, икономическия, екологичния и технологичния сектор, засягащи ценности, норми, институции и практики³. Подобни „преходи“ могат да започнат с малка нишова промяна, водена от частни бизнеси, фермерски кооперативи, социални движения или местни правителства.

Методология

В литературата появата и разглеждането на нов тип взаимоотношения между производители, потребители и други участници в хранителните системи биват изучавани от различни клонове на науката (политическа икономика, екологична модернизация, теорията за дееца – мрежа, транзитивни теории и др.) и съответно биват именувани по различен начин: алтернативни хранителни мрежи [2, 3, 4, 5, 6], къси вериги на доставки [3, 7], локализирани агро-хранителни системи⁴, местни хранителни системи⁵ [8] или агроекология^{6, 7, 8, 9} [9]. Ако в началото изследванията се фокусират основно върху ролята на производителите и потенциала на подобни мрежи за устойчиво развитие на селските райони, то по-новите изследвания акцентират върху устойчивото потребление, ролята на социалните движения, върху възможностите за изграждане на алтернативни икономически пространства и върху трансформацията на структурите и организацията на агро-хранителните системи.

В настоящата статия ще се фокусирам върху агроекологията, анализирайки един от основните ѝ елементи – „съвместното създаване и споделяне на знания“, като потенциален благоприятстващ фактор за радикално трансформиране на хранителните системи^{3,10}. Приложената методология е литературен преглед на материали по темата и дискурсивен анализ и целта на настоящата статия е да предложи теоретична рефлексия за взаимоотношенията между агроекологията и различни клонове на познанието.

Теоретичен преглед

„Агроекология“ е динамично понятие, което в последните десетилетия събира все повече внимание в научните, земеделските и политическите среди. Стремехът на този подход е да предложи холистична и дългосрочна визия за трансформацията на земеделските и хранителни системи. Агроекологията се възприема като възможна

алтернатива на индустриалния модел на производство, характеризиращ се с интензивни земеделски системи. Защитниците на агроекологията критикуват индустриалните модели на производство, посочвайки негативните им социални, здравни и екологични въздействия³.

Базирайки се на доклада на Експертна група на високо ниво по продоволствена сигурност и хранене на Комисията по световна продоволствена сигурност, възприемам за настоящата статия следното разбиране за агроекология: *земеделски практики, в които се следват естествените натурални процеси, ограничава се употребата на закупени суровини и се насърчава затварянето на селскостопанския цикъл*³. Ключово значение тук има знанието на местните актьори, което се възпроизвежда в тясно взаимодействие с конвенционални научни методи.

10 елемента на агроекологията

Организацията на обединените нации по прехраната и земеделие, съвместно с представители на научни среди, както и представители на неправителствения сектор и земеделски активисти разработват аналитична рамка „10 елемента на агроекологията“¹¹, която служи за ориентир на фермери, консултанти, вземащи политически решения, учени и т.н. при планирането, управляването и оценяването на агроекологичните преходи. Тук се включват „рециклиране“, „ефективност“, „разнообразие“, „устойчивост“ и „синергии“ като основни екологични характеристики на агроекологията. Но биват въведени и елементи, представящи социалните и политическите аспекти на агроекологията, групирани в пет допълнителни елемента: „съвместно създаване на знания“, „човешки и социални ценности“, „култура и хранителни традиции“, „отговорно управление“, „кръгова и солидарна икономика“. Взаимовръзките между елементите, както и същността на всеки от тях могат да представляват предмет на отделна статия. Тук ще се фокусирам основно върху елемента „съвместно създаване на знания“, тъй като той представя една от ключовите характеристики на агроекологията от гледна точка на нейния социален аспект, в тясна връзка с моделите на управление на знанието.

Съществуват множество определения, но не и единна дефиниция за агроекологията. Това в голяма част е определено от факта, че няма един-единствен начин на приложение и развитие на агроекологията. Ето защо говорим за агроекологични преходи, които биват обвързани с местните условия и контекст. В този смисъл агроекологията подкрепя интегрирането на разнообразни дейности и полета на знанието, отразяващи спецификите на местния контекст [1].

При все че управлението на земеделската и хранителна система в нейните различни мащаби и проявления е човешка дейност, „съвместното създаване и споделяне на знания, практики, наука и иновации“ е централен елемент в прилагането на агроекологията. В следващата част на текста ще се съсредоточа върху това как се осъществява това съвместно създаване на знания в конкретната сфера на агроекологията и какви са предизвикателствата към него.

„Съвместно създаване и споделяне на знание“ – възможности и предизвикателства

Чрез елемента „съвместно създаване и споделяне на знание“ агроекологията се затвърждава като трансдисциплинарно поле, което дава възможност за симбиоза между различни по типове знания, произлизащи от разнообразни актьори: традиционно, местно и етническо знание за управление на биологичното разнообразие в конкретни контексти, практическо знание на производители и търговци, свързани с конкретни местни пазарни механизми, международно научно знание и т.н.

Формалното и неформалното образование са друг елемент, който следва да включим в полето на знанието, свързано с агроекологията, доколкото разнообразните образователни модели са обвързани с агроекологичните иновации, произлизащи от съвместното създаване на знания. Агроекологията благоприятства модел, според който желанията и нуждите на тези, които произвеждат, разпространяват и консумират храната, са поставяни в центъра на хранителната система.

Процесите на съвместно създаване и споделяне на знание, включващи всички участници в хранителната система, играят ключова роля както за интернализирането на човешките и социални ценности, така и за възпроизводството на културните и хранителни традиции на даден контекст [1].

Агроекологичните преходи към устойчиво земеделие изискват разработването и прилагането на интегрални политики и развитието на териториални пазари, съобразени с местния контекст. Достигането до трансформационна социална промяна вследствие на агроекологичните преходи обаче изисква включването на местните актьори в разработването на тази благоприятстваща институционална среда.¹² В този смисъл „отговорното управление“, като един от основните елементи на агроекологията, е тясно свързан със съвместното създаване и споделяне на знание и интегрирането на заинтересованите лица в дизайна и прилагането на агроекологичните политики и мерки.

Ценностите, културата и традициите в областта на храненето от векове допринасят за определянето на местните компоненти (например култури, добитък, дървета), които да се включват в производствените системи. Разликите в наличността, вкуса, начините на готвене, хранителните качества или предназначението на дадени хранителни продукти са тясно свързани с местните знания и опит, особено на жените, и могат да окажат силно влияние върху решенията на производителите относно компонентите, които да бъдат избрани за отглеждане. В този смисъл съчетаването на местните и научните познания чрез методи на съвместно участие и приобщаване следва да бъде интегрална част от отговорното управление на екосистемите [1]. Тук от особено значение е възприемането и интегрирането на практиките, произлизащи от местното знание, от представителите на научните среди и от професионалните консултанти в земеделието.

Образованието е ключов компонент от изграждането на позитивна промяна. Агроекологията изисква поставяне на акцент върху образование, което засилва съвместното изграждане и споделяне на знания. Подобни практики следва да бъдат институционализирани впоследствие, за да се затвърдят ролята и легитимността на знанието, произхождащо от местния контекст. За разлика от специализираните и нишови подходи, агроекологията предлага интегрални холистични визии, свързващи изграждане на знания на местно ниво с образователните програми, целящи системно разглеждане на проблемите в хранителната система сред разнообразни участници. Агроекологията свързва социалните и екологичните клонове на науката с традиционните и местни познания и опит.

Една от основните стратегии за генериране на социална промяна, на базата на гореизложените характеристики на агроекологичното познание, е обвързването на трансформационния потенциал на агроекологията с подходите, свързани с участието и директното действие – Participatory Action Research (PAR).

Participatory Action Research (PAR)

Характерно за PAR, който много добре се съчетава с идеологическите принципи на агроекологията, е интегрирането на разнообразни актьори в процеса на рефлексия и действие, целящ социална трансформация. С други думи, групите, които традиционно биват изключени от изграждането на дизайна и прилагането на научни изследвания и чиято роля бива сведена единствено до обект на научен интерес, но и субект на изследването (което затвърждава тяхната

маргинализирана позиция, вместо да я поставя под въпрос), биват поканени и интегрирани при PAR методологията.

Връзката между агроекологични практики, справедливо разпределение на ресурсите и самоопределение бива експлицирана от маргинализираните общности, стремящи се към хранителна справедливост и независимост.

В този смисъл PAR усилва овластяващия елемент, стоящ в основата на агроекологичните искания, като подкрепя включването на конкретната общност в планирането и дизайна на изследването и последващите действия. Същински PAR процеси се случват тогава, когато връзките на доверие между участващите актьори (конвенционални изследователи, членове на земеделската общност, представители на неправителствени организации, съветници и др.) са налице и се задълбочават. В този смисъл PAR демократизира изследователските процеси и потенциалната последващата социална трансформация. Целта е съвместно дефиниране, провеждане и интерпретиране на изследването и съвместно изграждане на знание, включващо разнообразни подходи и типове експертизи.

В подобни ситуации наблюдаваме неравни процеси, що се отнася до формалната и неформалната игра с „власт“, изискващи критична рефлексия относно взаимодействието между достъпа до ресурси, привилегии и идентичности.¹² Практиките на PAR са обвързани със сложни процеси по предоговаряне и не е необичайно определени представители да излязат от процеса, ако не усещат задоволяване на свой интерес или не идентифицират някаква полза от процеса. В чести случаи можем да наблюдаваме различия в приоритети, мотивиращи изследователите, от една страна, и фермерите или активистите, от друга.

PAR поставя акцент най-често върху маргинализираните актьори, а именно земеделските работници, малките производители, представителите на местното племенно/етническо население, жените в селските райони и т.н. Това изисква изграждането на пространства на изслушване и стимулира колективни стратегии, носещи потенциала да генерират социална иновация.

Защитниците на агроекологията са принудени да отидат отвъд управлението на отделно земеделско стопанство и да засегнат начините, по които се управляват пазарите, правителствените институции, които определят политиките, а отгук – и културните и поведенческите практики на земеделските стопани и работници. Водени от своите познания и специфичен културен бит, актьорите на промяната се стремят да защитят своя поминък, поставяйки екологичните искания в центъра на агроекологичните политики.

Посредством креативен процес на производство на знания между фермери, изследователи, активисти, консултантите и представители на властта като в един идеален тип се изгражда общност на практики, стремяща се към трансформация на хранително-земеделската система в посока устойчивост.

Дискусия

Както посочва Mendez et al¹², що се отнася до знанието, потенциалът на агроекологията за достигане до справедлива и устойчива хранителна и земеделска система се крие в прилагането на интердисциплинарни подходи, стимулиращи участието и действието. Тук аз заемам сходна позиция с екипа на Mendez et al, че обвързването на агроекологията с подходите на участието и действието (PAR) би било ползотворно, ако имаме научно базирана дисциплина, която да осъществява диалог с една рефлексивна перспектива, стимулираща участието на различни познания, произлизащи от различни заинтересовани актьори. Този диалектичен подход между „неутрална“ и „ангажирана наука“ би благоприятствал генерирането на знание, насочено към директно действие, и би трансформирал традиционното аграрно поле на знание.

Изследователите в сферата на агроекологията заключават, че все още има многостранни предизвикателства във връзка с интегрирането на знанието, непроизтичащо от конвенционалните научни среди, и реалното приложение на подхода на участието и на действието (PAR). Поради новаторския характер на подобни подходи подкрепата към тях (дори и финансова) е ограничена. Донорите и други финансови институции са свикнали да разглеждат и финансират поотделно различните компоненти, които влизат в методологията на PAR – изследване, консултации, директни действия и интервенции на промяна. Не на последно място, множество конвенционални представители на научните среди проявяват резистентност към интегрирането на „ненаучни“ кадри в изследователския процес. Расата, класата, полът, сексуалната ориентация или наличието на някакъв тип увреждане, липсата на образователен ценз или простият факт да се изразяваш различно, могат да възпрепятстват включването и интегрирането на някого в определен политическия контекст или в традиционно поле на знанието.¹³ Въпреки богатството на професионалния и житейския опит и на знанието, произлизащо от местния контекст на земеделски практики и активисти, те могат да бъдат игнорирани от професионалните експерти, отишли на терен да „изучават“ конкретни общности в техния процес на преход към агроекологични практики.

Заклучение

Загатвайки залозите, стоящи пред динамизирането на полето на знание, свързано с агроекологичните трансформации, вместо извеждане на конкретни изводи, бих искала да насоча вниманието на читателя към разглеждането на някои въпроси, които биха могли да служат като отправна точка за бъдещи теоретични и практични изследвания в сферата: какви стъпки следва да се предприемат, за да се достигне до ново знание, съвместяващо експертизата на професионално формираните учени с тази на практиците на агроекологията, чието познание идва от житейският им опит и специфичното им културно познание? Какви са бариерите пред интегрирането на тези различни клонове познание и как може да бъдат преодолени? Как може да се осигури съвместяване на различни по същество и тип знания, за да се постигне включване на исканията на заинтересованите страни в изграждането на социално справедлива земеделска и хранителна система? Това са сложни въпроси, изискващи специални изследвания, които засягат различни полета – наука, социални движения, земеделски и културни практики. Разглеждането им обаче изисква темата за агроекологията, като алтернатива на индустриалните земеделски системи, да се постави в центъра на дебата как следва да се постигнат устойчиви хранителни и земеделски системи. А в този дебат основно място следва да се отреди на разнообразните засегнати страни, включително на носителите на местно и конкретно знание и опит в хранителни системи.

И накрая, за някои вероятно провокативно, струва ми се, че традиционното научно познание е достигнало определено ниво на насищане, в което следва да се отвори към опита на носителите на местното знание и да се откаже от така или иначе илюзорната „обективност“. Мобилизирайки разнородни похвати, заимствани от местното знание и други сфери, като поезия, кино, археология, театър, литература и т.н., науката би обогатила своите модели и би била по-ефективна, ако заеме по-активна и приложна перспектива към актуалните проблеми в земеделската и хранителна система, особено ако се стреми към радикална трансформация и социална промяна, изискващи конкретни действия.

Бележки

¹ **FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO. 2020.** The State of Food Security and Nutrition in the World 2020. Transforming food systems for affordable healthy diets. Rome, FAO.

² **Евробарометър (2019).** Специално проучване на Евробарометър (април 2019 г.). Безопасността на храните в ЕС.

[**Evrobarometar** (2019). Spetsialno prouchvane na Evrobarometar (april 2019 g.). Bezopasnostta na hranite v ES.]

³ **HLPE 2019**. Agroecological and other innovative approaches for sustainable agriculture and food systems that enhance food security and nutrition. A report by the high level panel of experts on food security and nutrition of the committee on World Food Security, Rome. <http://www.fao.org/3/ca5602en/ca5602en.pdf>.

⁴ **Muchnik, J.** Localised agri-food systems: concepts development and diversity of situations. – In: *Sviluppo locale*, 2010, 14(35), pp. 3 – 20.

⁵ **Karner, S.** (ed.). *Local Food Systems in Europe: Case Studies from Five Countries and What They Imply for Policy and Practice*. Graz: IFZ, 2010.

⁶ **Gliessman, S.** *Agroecology: The Ecology of Sustainable Food Systems*, Third Edition. Boca Raton: CRC Press, 2014. <https://doi.org/10.1201/b17881>.

⁷ **IPES-Food. 2018**. Breaking away from industrial food and farming systems: Seven case studies of agroecological transition.

⁸ **IPES-Food. 2017**. Too big to feed: Exploring the impacts of mega-mergers, concentration, concentration of power in the agri-food sector.

⁹ **IPES-Food. 2016**. From uniformity to diversity: a paradigm shift from industrial agriculture to diversified agroecological systems. International Panel of Experts on Sustainable Food systems.

¹⁰ **FAO. 2018**. Transforming food and agriculture to achieve the SDGs – 20 interconnected actions to guide decision-makers. Rome: Food and Agriculture Organization of the United Nations. <http://www.fao.org/3/I9900EN/i9900en.pdf>.

¹¹ **FAO. 2018**. The 10 Elements of agroecology: guiding the transitions to Sustainable Food and Agricultural Systems.

¹² **Mendez, V. Ernesto, Ch. Bacon, R. Cohen, Gliessman.** *Agroecology: A transdisciplinary, participatory and Action-oriented approach*, introduction, 2016.

¹³ **People’s Knowledge Editorial Collective. 2016**. *People’s Knowledge and Participatory Action Research: Escaping the white-walled labyrinth*, Rugby, UK: Practical Action Publishing.

References/Илрепарыпа

1. **Barrios, E., B. Gemmil-Herren, A. Bicksler, E. Siliprandi, R. Brathwaite, S. Moller, C. Batello, P. Tittonell.** The 10 Elements of Agroecology: enabling transitions towards sustainable agriculture and food systems through visual narratives. – In: *Ecosystems and People*, Vol. 16, 2020.

2. **Allen, P., M. Fitzsimmons, M. Goodman, K. Warner.** Shifting plates in the agrifood landscape: the tectonics of alternative agrifood initiatives in California. – In: *Journal of Rural Studies*, 19(1), 2020, pp. 61 – 75.

3. **Renting, H., T. Marsden, J. Banks.** Understanding alternative food networks: exploring the role of short supply chains in rural development. – In: *Environment and Planning A*, 35(3), 2003, pp. 393 – 411.

4. **Sage, C.** Social embeddedness and relations of regard: alternative ‘good food’ networks in South West Ireland. – In: *Journal of Rural Studies*, 19(1), 2003, pp. 47 – 60.

5. **Whatmore, S., P. Stassart, H. Renting.** What’s alternative about alternative food networks? – In: *Environment and Planning A*, 35(3), 2003, pp. 389 – 391.

6. **Goodman, D.** Rural Europe redux: reflections on alternative agro-food networks and paradigm change. – In: *Sociologia Ruralis*, 44(1), 2004, pp. 3 – 16.
7. **Ibery, B., D. Maye.** Alternative (shorter) food supply chains and specialist livestock products in the Scottish–English borders. – In: *Environment and Planning A*, 37, pp. 823 – 844.
8. **Fonte, M.** Knowledge, food and place: a way of producing, a way of knowing. – In: *Sociologia Ruralis*, 48(3), 2005, pp. 200 – 222.
9. **Altieri, M. A., C. I. Nicholls, A. Henao.** Agroecology and the design of climate change-resilient farming systems. – In: *Agronomy for Sustainable Development*, 35, 2015, pp. 869 – 890.

За автора

Здравка Димитрова е постдокторант в Софийски университет „Св. Климент Охридски“. Бакалавър по социология от Софийски университет (2010) и магистър от Университет Париж – Дофин (2012). През 2018 г. придобива степен „доктор по социология“ с дисертация на тема „Биоземеделieto в България 1990 – 2014: нови социални практики в контекста на национални и европейски политики“. В последните години участва в различни проекти, свързани с политическите измерения на агроекологията на глобално ниво, както и с инициативи между изследователски колективи и социални движения, анализиращи потенциала и предизвикателствата, свързани с прилагането на политическо върховенството на народа. Настоящите интереси на автора са свързани с хранителната демокрация, алтернативните хранителни мрежи, агроекологията.

За контакт с автора: zdravka.g.dimitrova@gmail.com

INTEGRATING “POPULAR KNOWLEDGE” INTO AGROECOLOGICAL PRACTICES – A THEORETICAL REFLECTION

Zdravka Dimitrova

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Abstract: “Agroecology” is a dynamic concept that has gained increasing attention in scientific, agricultural and policy circles in recent decades. This approach seeks to offer a holistic and long-term vision for the transformation of agricultural and food systems. Agroecology is seen as a possible alternative to the industrial model of production characterised by intensive farming systems. In this paper, I will focus on agroecology, analysing one of its key elements, namely “co-creation and sharing of knowledge”, as a potential enabling factor for a radical transformation of food systems.

Keywords: agroecology, agriculture and food systems, co-creating and sharing of knowledge, participatory action research.

About the author

Zdravka Dimitrova is a post-doctoral fellow at SU “St. Kliment Ohridski”. Bachelor in Sociology from SU (2010) and Master from the University of Paris-Dauphine (2012), in 2018 she obtained her PhD in Sociology with a dissertation on “Organic Agriculture in Bulgaria 1990 – 2014: new social practices in the context of national and European policies”. In recent years, she has been involved in various projects related to the political dimensions of agroecology at the global level, as well as initiatives between research collectives and social movements analyzing the potentials and challenges related to the implementation of the people’s sovereignty. The author’s current interests include food democracy, alternative food networks, agroecology.

To contact the author: zdravka.g.dimitrova@gmail.com